

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.09:[37:001.31]

<https://doi.org/10.28925/2311-2409.2023.391>

Л. Хоружа,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри освітології та психолого-педагогічних наук
Факультету педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка,
l.khoruzha@kubg.edu.ua

ORCID iD 0000-0003-4405-4847

ОСВІТОЛОГІЧНІ ВИТОКИ СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНОЇ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Анотація. У статті проаналізовано аксіологічні контексти розвитку сучасної педагогіки, розглядаються освітологічні основи реалізації цього процесу. Визначення ціннісних парадигм у педагогіці детермінується її трансгресивним характером у період змін. Зазначено, що в освітологічному доробку В. Огнев'юка, містяться цінності сталого людського розвитку суспільства, які є важливими для забезпечення функціонування освіти та педагогіки в умовах сьогодення: політико-правові (демократія, справедливість); культурні (свобода, творчість, спілкування, діяльність); моральні (щастя, добро, обов'язок, відповідальність, совість, гідність, честь); національні (державність, традиції, мова). Наведено міркування вченого щодо створення ціннісно-орієнтованого середовища, яке спряє розвитку і формуванню цих цінностей. У статті подано окремі результати опитування студентів щодо оцінки сформованості провідних цінностей на особистісному та суспільному рівнях. Визначено та структуровано цінності, які є важливими для забезпечення розвитку сучасної людини, освіти і сталого суспільства, дозволяють окреслити інваріантні та варіативні аксіологічні орієнтири в педагогіці, спрямувати її теорію та практику у конструктивне русло, розробити нові освітні методи і технології. Акцентовано увагу на тому, що витоки ціннісної парадигми сучасної педагогіки мають освітологічну основу. Цей факт уможливує інтеграцію усіх напрямів наукових досліджень в осмисленні нових теоретичних і практичних аспектів педагогіки як сфери соціального, цивілізаційного творення людини і суспільства. Зроблено висновок щодо посилення ролі сучасної педагогіки у її ціннісно зорієнтованому вимірі на різних рівнях: нормативному, теоретичному та діяльнісному.

Ключові слова: цінності, освітологія, парадигма, трансгресивна педагогіка, ціннісно-орієнтоване середовище, аксіологічні домінанти.

© Хоружа Л., 2023

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023

Вступ. Освітологічний контекст вивчення педагогічної науки у сучасних складних умовах життя дозволяє розглянути її крізь призму єдності різних чинників впливу: політичних, соціальних, економічних, правових тощо. Адже, сьогодні ці впливи змінюють у педагогіці як теоретичне, так і технологічне забезпечення, актуалізують пошук нових педагогічних форм і методів

навчання в умовах воєнного часу. При цьому незмінним залишається загальне покликання педагогіки: допомогти людині осмислити себе у житті, запустити у дію найпотужніші механізми особистісного розвитку: саморозвиток, самореалізацію, самовизначення. Саме завдяки цим механізмам розширюються межі моральної, соціальної та професійної сфер життєдіяльності особистості.

Зважаючи на те, що «освітологія постала внаслідок необхідності об'єктивізації на філософському, загальнонауковому, конкретно науковому й технологічному рівнях складного й комплексного процесу функціонування сучасної сфери освіти», системоутворювальним стрижнем її були і залишаються цінності, які є важливими для людського буття та визначальним у ставленні особистості до дійсності. Відтак ціннісна парадигма сучасної педагогіки визначає її місце серед інших наук, які виконують функцію людинотворення. (Сисоєва С., 2014). Про це неодноразово говорив В.О.Огнев'юк, зазначаючи, що формування цілісного уявлення про феномен освіти неможливе без визначення її ціннісних передумов (Огнев'юк В., 2003.) Відтак, педагогіка — це процес освоєння цінностей, їхня інтеріоризація особистістю, а з часом і екстеріоризація у житті та практичній діяльності.

У сучасному глобалізованому світі, потреби в інтелектуальному, духовно-культурному відтворенні суспільства сама освіта виступає базовою цінністю. Педагогіка, забезпечуючи реалізацію освітнього процесу, через педагогічний зміст та інструментарій, забезпечує опанування цієї цінності. В результаті, саме через особистість, освіта стає цінністю держави та суспільства. Однак, визначаючи провідну роль педагогіки в ціннісному творенні людини, слід звернути увагу на те, що існує як *формальний*, так і *реальний* стан розвитку педагогіки. Формальна характеристика відображає ситуацію, яка склалася у педагогічній науці. Адже, сьогодні вона переживає дуже складний етап свого розвитку. З одного боку, йдуть процеси реформування в освіті, будуються нові моделі учня, педагога, розробляються стратегії навчання в умовах воєнного стану, організації змішаного формату тощо, а з іншого, в умовах невизначеності воєнного часу відчувається відсутність певної ціннісної стабільності, розгубленість усіх суб'єктів освітнього процесу, складність впровадження нововведень і трансформацій. В.О. Огнев'юк, оцінюючи інші проблеми в освіті зазначав, що « за відсутності відповідного середовища, в якому культивуються цінності, освіта не може реалізувати свою місію» (Огнев'юк В.,2008). Відтак, у зазначених вище умовах нагальним є вдосконалення цього середовища, в якому культивується освіта як державна, суспільна і особистісна цінність.

Реальний стан здатен фіксувати створення додаткових умов, які стимулюють розвиток і зміни. Особливості змішаного навчання, використання нових інформаційних технологій, трансформація цілей і завдань, змісту і технологій у цих складних умовах підштовхують педагогіку до інноваційного, постмодерного її розвитку. Деякі дослідники характеризують цей період як трансгресію (межа між можливим і неможли-

вим). Тому, в цих умовах можна назвати педагогіку трансгресивною, де розвиток людини, як вже зазначалось, детермінується не тільки трьома компонентами, взаємопов'язаними між собою: дія, особистість та середовище, а й психологічними механізмами трансгресії. Вони виступають як функція мотиваційних процесів, що здатне забезпечувати поштовх до дії; визначати готовність людини витратити необхідну енергію до досягнення цілі; задають загальний напрямок пошуку цінностей; підтримують дію, впливаючи на її тривалість (Свириденко Д., 2014).

Розгляд педагогіки у контексті освітології дає можливість погодитись із висновком, який В.О.Огнев'юк робить, осмислюючи факт кризи в освіті. Вчений стверджував, що ця криза має цивілізаційний характер та спонукає до формування нової філософії, нових ідеалів, а відповідно і цінностей (Огнев'юк В.,2003.)

Таким ціннісним орієнтиром для розвитку вітчизняної освіти і педагогіки є цінності системи освіти європейських країн і розвитку європейського співтовариства. Відомо, що країни Європи спираються на ліберальні цінності. Серед цих цінностей, в першу чергу є ті, які визначають суспільний розвиток: демократія (участь громадян у житті суспільства; демократична політика; демократичне суспільство), толерантність (толерантні особисті стосунки; толерантність до різних соціальних та культурних груп; інклюзивне суспільство), національна й міжнародна орієнтація, рівність для всіх людей, недискримінація, представництво та верховенство права, людська гідність, права людини, солідарність, свобода, гуманізм, міжособистісні стосунки, мир і міжнародне взаєморозуміння, міжкультурна освіта, екологічна обізнаність тощо (Золотухіна С.Н., Іонова О.М., Лупаренко С.Є.,2021).

Саме ці цінності є провідними і у нашій країні, коли українці виборюють демократію, людську гідність, свободу, права людини, воюють, захищаючи від ворогів нашу землю та інше. Будучи патріотом своєї держави, В.О. Огнев'юк, осмислюючи цінності сталого людського розвитку ще у 2003 р., чітко визначав і структурував цінності, які важливі для забезпечення розвитку освіти і сталого суспільства. Серед них визначено:

- політико-правові (демократія, справедливість);
- культурні (свобода, творчість, спілкування, діяльність);
- моральні (щастя, добро, обов'язок, відповідальність, совість, гідність, честь);
- національні (державність, традиції, мова).

Більшість цих цінностей склали основу розвитку Київського університету імені Бориса Грінченка, увійшли у головний регулятивний документ закладу — Кодекс корпоративної культури. В ньому йдеться про те, що взаємини

між усіма суб'єктами освітнього процесу, з діловими партнерами, освітянами м. Києва та столичною громадою мають ґрунтуватися на: дотриманні прав і свобод кожної людини; взаємній довірі; духовності як внутрішньому імперативі освіченої людини ХХІ століття; лідерстві-служінні; професіоналізмі, громадянській ідентичності тощо.

Відтак, будучи ректором Київського університету імені Бориса Грінченка, В.О. Огнев'юк дбав про створення ціннісно-орієнтованого середовища, формування, як він говорив, Грінченківської родини. Адже університет здійснює свій опосередкований вплив на формування особистіно — професійних цінностей студентів і викладачів, об'єднує їх навколо ідей та поставлених цілей. Як стверджував А.О. Вербицький «внутрішній контекст мимоволі накладається на зовнішній контекст та зумовлює особистісний сенс сприйманого» (Вербицький А., 2013. 744 с.). В цих умовах саме за допомогою педагогіки, нових дидактичних форм, традиційних та інноваційних методів і засобів моделюється не тільки предметний зміст, а й відбувається ціннісна професійно-особистісна ідентифікація особистості.

Отже, педагогічні цінності відображають сутнісні вимоги до освітнього процесу та його учасників, результатом чого є особистісні перетворення, привласнення людиною елементів соціального.

Розглядаючи педагогіку кризь призму освітології, її ціннісно-орієнтованої основи, сьогодні через

свій зміст вона репрезентує ті виклики, які стоять перед суспільством у час війни і має орієнтувати людину на розвиток її соціальної та професійної активності, досягнення гуманістичних цілей та ідей. Зазначене, підштовхнуло до проведення опитування студентів Київського університету імені Бориса Грінченка щодо визнання цінностей і норм, можливості їх реалізації у повсякденному житті. Респонденти мали визначити перераховані цінності суспільного життя, які є для людини особистісно визнаними. Студенти мали за 6-бальною шкалою, визначитись у своєму виборі: де 1 — мінімально виражений показник, а 6 — максимально виражений показник.

Наведемо деякі результати цього опитування. Одною з базових цінностей в суспільстві і житті людини є рівність і справедливість. Саме визнання цієї цінності у суспільстві, її реалізація на усіх рівнях його розвитку уможлиблює рівний доступ особистості до освіти, розкриття її потенціалу, досягнення означених цілей і завдань тощо. Результати опитування показані на рис. 1

Аналіз даних на діаграмі засвідчує, що індивідуальний запит студентів на ці цінності є достатньо високим, однак суспільство не здатне у повній мірі забезпечити реалізацію цих цінностей. Такий дисбаланс між суспільством і особистістю впливає на цілісний освітологічний вплив на педагогіку і усіх його суб'єктів. Як зазначалось раніше «Цінність держави завжди характеризується цінністю її громадян. Тому людина, освіта і освічена людина є її аксіологічною домінантою» (Хоружа Л.Л., 2013).

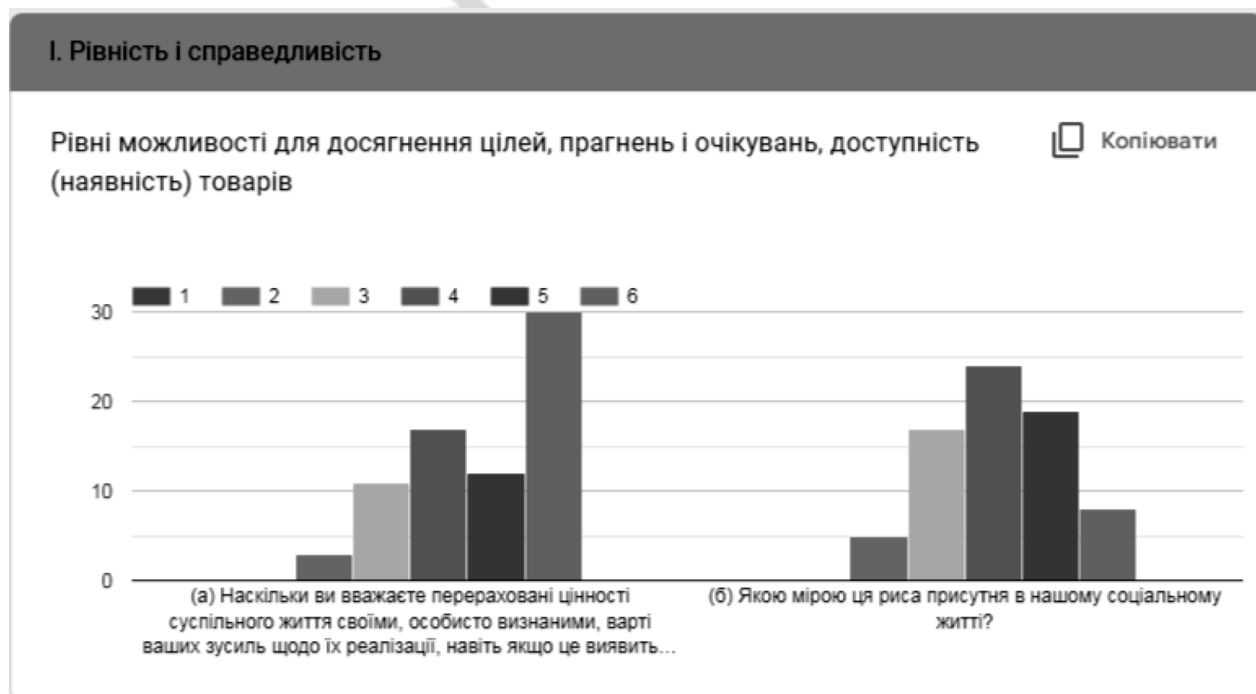

Рис 1. Динаміка сприйняття студентами на особистісному та суспільному рівнях цінностей — рівність та справедливість.

Не менш важливою цінністю для особистості і суспільства є свобода слова. Саме ця цінність є ознакою демократії, способом виявлення власних думок, позиції особистості, впливає на розвиток самоврядування у суспільстві тощо. У дослідженні доведено, що майже 40% студентів сприймають цю цінність як

особистісно визнаною і важливою у житті. Однак у суспільному житті ця цінність не має такого яскравого вираження, що ускладнює її розвиток на особистісному рівні. Динаміка сприйняття студентами цієї цінності на особистісному та суспільному у рівнях показана на *рис.2*.

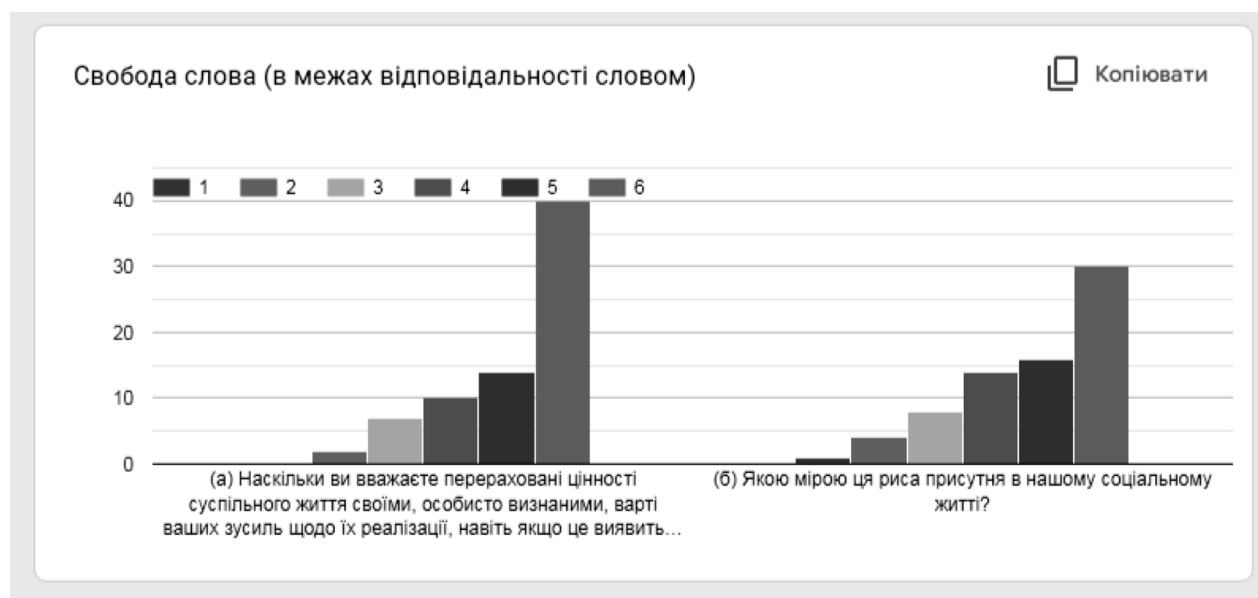

Рис.2 Динаміка сприйняття студентами на особистісному та суспільному рівнях цінності — свобода слова.

Зазначене вище дає підстави зробити висновки щодо посилення ролі сучасної педагогіки у її ціннісно зорієнтованому вимірі. Це може відбуватися, на нашу думку, у трьох вимірах *нормативному* (чіткість і прозорість ціннісної домінанти у різних документах, які регламентують розвиток сфери освіти); *теоретичному* (теоретичні положення, концепції, які побудовані на гуманістичних, культурологічних та аксіологічних засадах); *діяльнісний* (включення студентів в активні соціально-значущі справи та практики, творча інтерпретація на особистісно-соціальному рівні педагогічних теорій і концепцій). Визначені ідеї були більш детально розвинуті автором статті у науковому доробку «Педагогіка вищої школи: сучасні дидактичні стратегії». Важливим у цьому контексті є інваріантні якості освітнього процесу, які включають:

- зв'язок навчального матеріалу з життям, викликами суспільства;
- ціннісно-орієнтований характер навчання;

— спрямованість на розвиток і саморозвиток особистості;

— засвоєння соціального досвіду тощо. (Хоружа Л., 2017).

Висновки. Відтак, витоки ціннісної парадигми сучасної педагогіки мають освітологічну основу, що уможлиблює інтеграцію усіх напрямів наукових досліджень в осмисленні нових теоретичних і практичних аспектів педагогіки як сфери соціального, цивілізаційного творення людини і суспільства. Визначення та структурування цінностей, які важливі для забезпечення розвитку сучасної людини, освіти і сталого суспільства, дозволяють окреслити інваріантні та варіативні аксіологічні орієнтири в педагогіці, спрямувати її теорію та практику у конструктивне русло, розробити нові освітні методи і технології. Зазначене, засвідчує той факт, що у сучасних умовах зростає роль педагогіки у її ціннісно зорієнтованому вимірі на різних її рівнях: нормативному, теоретичному та діяльнісному.

ДЖЕРЕЛА

1. Вербицький А.О. *Крос-культурний контекст освіти та становлення нової педагогічної парадигми*. Освітологія: хрестоматія: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. — К. : ВП «Едельвейс», 2013. 744 с. С. 685.
2. Золотухіна С.Н., Іонова О.М., Лупаренко С.Є. *Актуальні цінності сучасної Європейської освіти. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 76. Т. 1. С. 42-46.

3. Кодекс корпоративної культури Київського університету імені Бориса Грінченка. https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/vdd/documenty/rozdil_1/kodeks_korp_kultury.pdf.
4. Огнев'юк В.О. *Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку*. К. : Знання України, 2003. 443 с.
5. Огнев'юк В.О. *Суспільство втрачених цінностей*. Історія, Філософія, Релігієзнавство, 2008. № 3. С.7-10.
6. Свириденко Д. Б. *Потенціал педагогіки трансгресії в епоху глобалізації* / Д. Б. Свириденко // Гілея: науковий вісник, 2014. Вип. 88. С. 132-137. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2014_88_32.
7. Сисоєва С.О. *Порівняльна педагогіка в контексті розвитку освітології*. Освітологія, 2014. № 3. 17-23 с. С. 17.
8. Хоружа Л. *Педагогіка вищої школи: сучасні дидактичні стратегії*. Неперервна професійна освіта: Теорія і практика, 2017. №1-2(50-51). С.7-13.
9. Хоружа Л.Л. *Аксиологічні засади освітології: держава, суспільство і особистість*. Освітологія: хрестоматія: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. — К. : ВП «Едельвейс», 2013. 744 с. с. 229-233.
10. The EU Values. URL : <https://ec.europa.eu/component-library/eu/about/eu-values/>.

REFERENCES

1. Verbytskyi A.O. (2013) Kros-kulturnyi kontekst osvity ta stanovlennia novoi pedahohichnoi paradyhmy. Osvitohiia: khrestomatiiia: Navch. posibnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv. — K.: VP «Edelveis», 744 s. S. 685.
2. Zolotukhina S.N., Ionova O.M., Luparenko S.Ie. (2021) Aktualni tsinnosti suchasnoi Yevropeiskoi osvity. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. № 76. T. 1. S. 42-46.
3. Kodeks korporatyvnoi kultury Kyivskoho universytetu imeni Borysa Hrinchenka. https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/vdd/documenty/rozdil_1/kodeks_korp_kultury.pdf.
4. Ohnev'iuik V.O. (2003) Osvita v systemi tsinnosti staloho liudskoho rozvytku. K.: Znannia Ukrainy. 443 s.
5. Ohnev'iuik V.O. (2008) Suspilstvo vtrachenykh tsinnosti. Istoriia, Filosofiia, Relihiieznnavstvo, № 3. S. 7-10.
6. Svyrydenko D. B. (2014) Potentsial pedahohiky transhresii v epokhu hlobalizatsii / D. B. Svyrydenko // Hileia: naukovyi visnyk,. Vyp. 88. S. 132-137. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2014_88_32.
7. Sysoieva S.O. (2014) Porivnialna pedahohika v konteksti rozvytku osvitolohii. Osvitohiia, № 3. 17-23 s. S. 17.
8. Khoruzha L. (2017) Pedahohika vyshchoi shkoly: suchasni dydaktychni stratehii. Neperervna profesiina osvita: Teoriia i praktyka, № 1-2(50-51). S. 7-13.
9. Khoruzha L.L. (2013) Aksiolohichni zasady osvitolohii: derzhava, suspilstvo i osobystist. Osvitohiia: khrestomatiiia: Navch. posibnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv. — K.:VP «Edelveis», 744 s. s. 229-233.
10. The EU Values. URL : <https://ec.europa.eu/component-library/eu/about/eu-values/>.

Khoruzha L.

EDUCOLOGICAL ORIGINS OF ESTABLISHING THE VALUE PARADIGM OF MODERN PEDAGOGY

The article analyzes the axiological contexts of developing a modern pedagogy, it considers the educational foundations of implementing this process. The definition of the value paradigms in pedagogy is determined by its transgressive character in the period of change. It is stated that V.O. Ogneviuk`s educological heritage contains the values of sustainable human development of society, which are important for ensuring the functioning of education and pedagogy in today's conditions: political and legal (democracy, justice); cultural (freedom, creativity, communication, activity); moral (happiness, goodness, duty, responsibility, conscience, dignity, honor); national (statehood, traditions, language). It presents the reasoning of the scientist regarding the creation of a value-oriented environment, which will facilitate the development and formation of these values. The article presents separate results of the students` survey about the formation assessment of leading values at the personal and social levels. Attention is focused on the fact that the origins of the value paradigm of modern pedagogy have an educational basis. This fact enables the integration of all directions of scientific research in the understanding of new theoretical and practical aspects of pedagogy as a sphere

of social, civilizational creation of man and society. A conclusion was made regarding strengthening the role of modern pedagogy in its value-oriented dimension at different levels: normative, theoretical, and activity-based.

Keywords: *values, pedagogy, paradigm, transgressive pedagogy, value-oriented environment, axiological dominants.*

Стаття надійшла до редакції: 15.03.2023р.

Прийнято до друку: 29.03.2023р.

kubg.edu.ua